

ELEMENTE DE SINTAXĂ ȘI DE SINONIMIE ÎN TOPONIMIE (COMUNA FILIPEȘTI, JUD. BACĂU)

ELENA DĂNILĂ

În cadrul cercetării filologice românești, toponimiei i se acordă în ultimul timp o atenție deosebită, un interes special prezentând, și pentru gramaticieni, comportamentul sintactic al toponimelor la nivelul limbii vechi și populare.

În lucrarea de față ne propunem să analizăm anumite aspecte ținând de sintaxa și sinonimia faptelor toponimice înregistrate în cursul unor anchete care s-au desfășurat, în anii 1999 și 2000, în comuna Filipești, județul Bacău¹, pe baza *Chestionarului toponimic și entopic general, cu un glosar de entopice onomasiologic* (1978), conceput de profesorul Dragoș Moldovanu. Avem în vedere fapte de sintaxă internă și de sintaxă externă, precum și elementele de sinonimie care se pot constata pe baza toponimelor culese din zona anchetată. Materialul astfel obținut a fost examinat pornind de la datele teoretice din bibliografia de specialitate și din cursul de Introducere în toponimie susținut de prof. univ. Dragoș Moldovanu la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în anul universitar 1998–1999.

A. Sintaxa internă

Din punct de vedere lingvistic, clasificarea toponimelor se face din perspectiva expresiei toponimice. După Petar Skok², se deosebesc două tipuri

¹ Pe baza acestor anchete a fost elaborată *Monografia toponimică a comunei Filipești, județul Bacău (satele Boanța, Cornești, Hârlești și Onișcani)* (lucrare de licență, îndrumător prof. univ. dr. Dragoș Moldovanu, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2000), din care preluăm materialul faptic avut în vedere pentru cercetarea de față. Studiul toponimic din lucrarea menționată cuprinde o clasificare a toponimelor, prezentarea sinonimelor și a echivalentelor toponimice, cercetarea sintaxei externe, evidențierea câmpurilor toponimice, discutarea originii toponimelor și un glosar. Schema tezei a fost propusă de îndrumătorul acesteia, ceea ce face ca organizarea unora dintre elementele teoretice din cercetarea noastră să fie similară cu cea din alte lucrări de specialitate din ultimul timp, construite pe aceeași structură.

² Vezi cursul de Introducere în toponimie, ținut la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în anul universitar 1998–1999, de către prof. univ. dr. Dragoș Moldovanu.

fundamentale: *toponimele descriptive* (formate de la apelative) și *toponimele personale* (formate de la nume de persoane), tipuri cărora le corespund, din perspectivă lexicografică, cele două categorii de nume – comune și proprii. În cadrul fiecărui tip, se disting mai multe subcategorii: *toponime simple*, *derivate*, *sintagme*, *compuse*, *perifraze*. În mod convențional, toate denumirile vor fi înregistrate la nominativ (cazul subiectului, identic cu acuzativul obiectului direct). În lucrarea de față, ne vom opri asupra *sintagmelor*, *compuselor* și *perifrazelor toponimice*.

1. **Sintagmele toponimice** sunt „formații sintactice plurimembre, caracterizate prin relativa coeziune a termenilor aflați în concordanță de gen și număr (dacă aparțin grupului nominal) și prin transparența semnificației”³.

Construcțiile sintagmatice sunt formate dintr-un determinat substantival, permanent articulat când se află în procliză, și un determinant cu funcție de atribut cu diferite realizări⁴. Sintagmele pot fi *determinative* și *apozitive*.

1.1. **Sintagmele determinative**. Construcțiile sintagmatice determinative sunt formate dintr-un determinat și un determinant cu funcție de atribut exprimat prin substantiv în cazul genitiv sau printr-un adjectiv. După felul de realizare a raportului de dependență, sintagmele determinative cu determinant substantival pot fi *sintetice* sau *analitice*. Aceste categorii pot angaja ambele tipuri de toponime, personale și descriptive.

1.1.1. Sintagme sintetice:

– **personale**: *Dealul Vrâncencii*, *Dealul Aldeștilor*, *Cotul Micleștii*, *Cotul Popii*, *Balta Bănoaiei*, *Valea Mărinii*, *Ulița Brăieștilor*, *Ulița Roșeștilor*, *Ulița Crețoaiei*, *Ulița Alboaiei*, *Ulița Crăciuneștilor*, *Ulița Beldimanilor*, *Plopii Borșănoaiei*, *Fântâna Tămboaiei*, ⁺*Podul Vrâncencii*, *Cotul Grosului*, *Lunca Onișcanilor* (1835)⁵;

– **descriptive**: *Lunca Siretului*, *Balta Boilor*, *Drumul Bisericii*, *Ulița Bisericii*, *Cărarea Bisericii*, *Ulița Țiganilor*, *Fânațul Cârlișenilor*, *Galbenii Precistei* (1856)⁶, *Buciumii Mănăstirii Precistei* (1844)⁷.

1.1.2. **Sintagme analitice personale** (formate din termeni nominali în raport de determinare exprimat prin articol proclitic⁸): *Balta lui Morțun*, *Malul lui Ioniță*, *Malul lui Brăiescu*, *Malul lui Gârbu*, *Zăvoiul lui Ghiță Candet*, *Zăvoiul lui*

³ Dragoș Moldovanu, *Introducere la Tezaurul toponimic al României. Moldova* (TTRM), vol. I, partea I, București, Editura Academiei Române, 1991, p. XVIII.

⁴ *Ibidem*, p. XXXVII.

⁵ TTRM I, s.v. *Onișcanii*¹.

⁶ TTRM I, s.v. *Galbenii*.

⁷ TTRM I, s.v. *Buciumii Precistei*.

⁸ Dragoș Moldovanu, *Motive creștine în toponimia Moldovei*, în „Teologie și viață”, III, 1993, nr. 4–7, p. 89.

Brăiescu, Plopii lui Neculai Munteanu, În Plopii lui Neculai Luca, Poiana lui Moș Tăchiță, Cotul lui Floareș, Stâna lui Goșman, +Stâna lui Călin de la Olărești, +Hanul lui Done, Fântâna lui Neculai Munteanu, Fântâna lui Nică Candet, Fântâna lui Ion Radu, Fântâna lui Jănică, Fântâna lui Ion Țuțu, +Fântâna lui Goșman, +Fântâna lui Alec Răduc, +Iazul lui Răduc, +Iazul lui Nechita, Ulița lui Alec Rusu, Ulița lui Păduraru, Ulița lui Ioniță, +Satul lui Doni (1900)⁹.

Pe baza exemplurilor prezentate, se poate constata tendința limbii populare de a extinde uzul sintagmelor analitice în defavoarea celor sintetice, care se păstrează atunci când determinantul este un nume de persoană feminin sau un nume de persoană la numărul plural, dar chiar și acestea sunt concurate de variante perifrastice: *Fântâna Tămboaei > Fântâna de la Tămboaiă*.

1.1.3. Alte tipuri de sintagme determinative

1.1.3.1. Între atestările satelor cercetate¹⁰ s-au găsit și sintagme cu un determinant cu funcție de atribut adjectival exprimat printr-un substantiv cu valoare de adjectiv, nearticulat: *Cărligii Răzeși (1838)¹¹, Corneștii Răzeși (1838)¹², Galbenii Răzeși (1846)¹³, sau cu funcție de atribut adverbial: Muntenii de Sus (1848)¹⁴.*

1.1.3.2. O categorie aparte în cadrul sintagmelor determinative o constituie sintagmele cu determinant adjectival care se structurează pe baza acordului adjectivului cu substantivul: *Prundul Mare, Șoseaua Națională, Șoseaua Județeană, Fântâna Națională, +Podul Vechi, +Șoseaua Veche, +Satul Vechi*.

1.1.3.3. Trebuie remarcată și prezența sintagmelor prepoziționale, tipice mai ales pentru toponimia minoră: *La Bazin, Între Sate, În Bodancea, La Brăiescu, În Buhleoia, După Dig, După Sat, Sub Pădure, La Colonel, În Sohodor, În Perișor, În Țintă, Pe Bălățau, La Munteni, La Ureche, La Crețu, În Bărgăunița, În Predoaia, În Cioate, La Tapalagă, Devale-n Zăvoi*.

1.1.3.4. Construcțiile sintagmatice pot fi formate și dintr-un ansamblu determinativ complex, exemplele fiind caracteristice în special pentru limba veche: *Corneștii Răzeși, al clucerului Nistor Hăulică (1838)¹⁵, Cotunul Porcescului pe Filipești și Cătunul Rușii pe Filipești (1820)¹⁶.*

⁹ TTRM I, p. 797, s.v. *Onișcanii*¹.

¹⁰ Atestările au fost excerptate din mai multe lucrări și colecții de documente; în multe situații, s-a făcut apel la datele din TTRM.

¹¹ TTRM I, s.v. *Cărligii*².

¹² TTRM I, s.v. *Corneștii*⁴.

¹³ TTRM I, s.v. *Galbenii*².

¹⁴ TTRM I, s.v. *Muntenii*¹⁴.

¹⁵ TTRM I, s.v. *Corneștii*⁴.

¹⁶ TTRM I, s.v. *Filipeștii*¹.

1.2. Sintagme apozitive. Sunt formate dintr-un determinat și un determinant cu funcție de atribut substantival apozitional, în care numele este la cazul nominativ. În limba veche apozitia era de obicei articulată, ca și determinantul: *Satul Galbenii* (1781)¹⁷, *Slobozia Filipeștii* (1859)¹⁸, *Poșta Galbenii* (1820)¹⁹, *Moșiile Galbenii și Tuleștii* (1460)²⁰. De cele mai multe ori, nearticularea apozitiei la plural din documentele anterioare secolului al XIX-lea trebuie pusă pe seama editorilor, care au „rectificat” forma. Există și sintagme apozitive actuale, cu determinantul în cazul nominativ, însă nearticulat: *Dealul Aldești*, *Cimitirul Hârlești*. Când determinantul este un substantiv de genul feminin, terminația sa este omofonă cu articolul hotărât corespunzător: *Balta Bărgăunița*, *Scruntarul Boanța*.

Din analiza de mai sus, a tipului toponimic sintagmatic, se mai poate observa că predomină construcțiile sintagmatice determinative, mai ales cele analitice în cazul toponimelor personale (acestea din urmă fiind majoritare). Această preponderență a toponimiei personale, referindu-ne aici la comuna zonă de referință, se explică prin spațiul relativ restrâns, cu puține variații de relief, în care proprietatea individuală este bine reprezentată și își găsește în mod necesar un corespondent în plan toponimic.

2. Compusele toponimice sunt „formații asintactice, plurimembre, caracterizate prin strânsa coeziune a termenilor, a căror concordanță de gen și număr este facultativă, și prin lipsa de transparență a semnificației în toate cazurile în care ele nu rezultă din inversarea membrilor unei sintagme”²¹.

Deosebirea între compusul toponimic și sintagma toponimică este dată de natura diferită a determinatului: toponim (în cazul compuselor) și apelativ în funcție toponimică (în cazul sintagmelor).

Compusele sunt tipice pentru toponimia oficială: *Onișcanii-Târg și Onișcanii-Sat* (1908)²², *Onișenii-Târg și Onișenii-Sat* (1959)²³, *Buciumii-Precista* (1854)²⁴.

3. Perifrazele toponimice sunt structurile în care elementul de relație este o prepoziție (*Budăile de la Aldești*). Ele rezultă prin comprimarea atributivelor, prin elipsa determinatului sau prin combinarea celor două procedee:

3.1. Perifraze rezultate din comprimarea unei propoziții atributive, al cărei predicat poate fi un verb de mișcare sau de stare. Acestea pot fi clasificate în personale și descriptive și pot fi grupate după propoziții.

¹⁷ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 107/14.

¹⁸ TTRM I, s.v. *Filipeștii*¹.

¹⁹ TTRM I, s.v. *Galbenii*².

²⁰ *Documenta Romaniae Historica* (DRH), seria A, *Moldova*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1976, p. 95.

²¹ D. Moldovanu, *Introducere...*, p. XLII.

²² TTRM I, s.v. *Onișcanii*¹.

²³ TTRM I, s.v. *Onișcanii*¹.

²⁴ TTRM I, s.v. *Buciumii Precistei*.

3.1.1. Perifraze personale. Predomină perifrazele cu prepoziția (*de*) *la*: Drumul care duce la Aldești → *Drumul (de) la Aldești*; Drumul care vine de la Moldoveni → *Drumul (de) la Moldoveni*; Ruptura care este la Mihai Roșu → *Ruptura (de) la Mihai Roșu*; Hulboana care este la Costică Candet → *Hulboana (de) la Costică Candet*. Alte perifraze personale formate cu prepoziția (*de*) *la*: *Cotul de la Brăiescu, Cotul de la Muraru, ⁺Dolia de la Gheorghe Dumitru, Adăpătoarea de la Tulucești, Gârla de la Brăiescu, Gârla de la Rusu, Siretul Vechi de la Tuluc, Malul de la Ioniță, Malul de la Mihai Roșu, Malul de la Nică a lui Ionel, Malul de la Brăiescu, Malul Mare (de) la Stâncă la Ioniță, Malul cel Mare (de) la Mărioara lui Nică, Prundul de la Brăiescu, Scruntarul de la Rusu, Grindul (de) la Hriscu, Zăvoiul de la Brăiescu, Zăvoiul de la Muraru, Zăvoiul de la Ionel, ⁺Spiniile de la Crețu, Stâna de la Alec al Mariei, Fântâna (de) la Nică Candet, Fântâna (de) la Ion Radu, Fântâna (de) la Jănică, Fântâna (de) la Ion Țuțu, Fântâna (de) la Petrică Roșu, Fântâna de la Bombonica, Fântâna (de) la Tămboaia, Ulița (de) la Ioniță, Ulița (de) la Brăiescu, Ulița(de) la Bută, Ulița de la Crăciun, Cărarea de la Neculai Luca, Podul de la Crăciun, ⁺Podul de la Marin, Vadul de la Brăiescu, Adăpătoarea de la Bodancea, Dealul de la Aldești, Islazul de la Vidrașcu, Cimitirul de la Hârlești, Budăile de la Aldești, Drumul (de) la Buhleoia, Drumul de la Vidrașcu, Cărarea de la Podul Bănoaiei, Podul de la Șerbănești.*

În toponimia zonei cercetate am identificat și câteva perifraze personale formate cu prepoziția *de sub*: *Ruptura de sub Icușești, Bulboana de sub Icușești, ⁺Dolia de sub Spiridonești*, sau cu *de pe*: *Cărarea de pe Hat la Grădinaru*.

3.1.2. Perifraze descriptive. Și în perifrazele descriptive formate prin comprimarea atributivelor, predomină prepoziția (*de*) *la*: Prundul care este la Cotul Popii → *Prundul de la Cotul Popii*; Dealul care este la Munteni → *Dealul (de) la Munteni*; Drumul care vine de la Sohodor → *Drumul (de) la Sohodor*; Cărarea care duce la Cimitir → *Cărarea de la Cimitir*. Alte exemple: *Prundul de la Pod la Olărești, Zăvoiul de la Podul Vechi, Mlaja de la Podul Vechi, Poiana de la Podul Vechi, Imașul de la Moară, Iarba de la Sohodor, Budăile de la Vlanici/de la Munteni, Fântâna de la Imașul Onișcănenilor, Drumul (de) la Moară, Drumul (de) la Islaz, ⁺Podul de la Olărești, Poiana de la Batardou, Grădina de la Munteni*.

Au fost înregistrate, de asemenea, și perifraze descriptive formate cu prepozițiile (*de sub*) (*Drumul de sub Pădure*), (*de după*) (*Balta de după Colectiv, Zăvoiul de după Sat, Islazul de după Sat*), (*din*) (*Zăvoiul din Cotul Popii, Cărarea din Plopi*). În aceste perifraze, prin comprimarea atributivelor, se elimină verbul, dar se menține prepoziția, astfel încât verbul, din explicit, devine implicit, subiacent²⁵.

²⁵ Moldovanu, *Motive...*, p. 89.

3.2. Perifraze rezultate din elipsa verbului sau a numelui, a determinatului în genere, care au aspectul unor construcții prepoziționale:

3.2.1. Perifraze descriptive: „mă duc devale-n zăvoi” → *Devale-n Zăvoi*; „mă duc la Mal la Colectiv” → *La Mal la Colectiv*; „mă duc la Mal la Olărești” → *La Mal la Olărești*.

3.2.2. Perifraze personale: „mă duc la Vad la Muraru” → *La Vad la Muraru*; „mă duc la Bulboană la Otea” → *La Bulboană la Otea*.

3.3. Perifraze rezultate prin combinarea celor două procedee

3.3.1. Perifraze descriptive: „mă duc în Nuiielele care sunt lângă Balastieră” → *În Nuiiele lângă Balastieră*; „mă duc în Nuiielele care sunt la Boanța” → *În Nuiiele la Boanța*; „mă duc la ⁺Grădina care se află lângă Duruitoarea” → ⁺*La Grădină la/lângă Duruitoarea*.

3.3.2. Perifraze personale: „mă duc în ⁺Spinii care sunt la Ghiță Crăciun” → ⁺*În Spini la Ghiță Crăciun*; „mă duc la Porumbelele care sunt la Moș Tăchiță” → *La Porumbele la Moș Tăchiță*. Comprimarea și elipsa funcționează ca *scheme sintactice* ale denominației toponimice, alternând cu structurile prepoziționale atunci când denumirea nu a fost încă fixată.

În uz alternează prepozițiile *la* cu *de la* (*Iazul de la Aldești* cu *Iazul la Aldești*, *Drumul de la Moară* cu *Drumul la Moară* etc.), *sub* cu *de sub* (⁺*Dolia de sub Spiridonești* cu ⁺*Dolia sub Spiridonești*), *după* cu *de după* (*Zăvoiul de după Sat* cu *Zăvoiul după Sat*) etc. Alternanța se explică prin cele două modalități de indicare a unui loc prin verbe de mișcare: dinspre vorbitor („mă duc la...”) și dinspre obiect („vin de la...”). Această schemă s-a extins prin analogie și la alte prepoziții cu sens local, care indică poziția în afara vorbitorului: locul se găsește/se află *sub* sau *după* ceva (*După Sat* → *Zăvoiul de după Sat/Zăvoiul după Sat*).

Formele perifrastice coexistă cu formele sintagmatiche (*Ulița de la Brăiescu* și *Ulița Brăieștilor*; *Dealul de la Aldești* și *Dealul Aldeștilor* etc.).

Din punct de vedere diacronic, subtipurile reprezintă niveluri diferite de abstractizare: *Ulița la Beldimani* (I – perifrază toponimică), *Ulița Beldimanilor* (II – sintagmă determinativă sintetică personală), *La Beldimani* (III – sintagmă prepozițională formată prin elipsa lui I).

B. Sintaxa externă

Sintaxa externă a toponimelor privește încadrarea acestora într-o propoziție, având, deci, în vedere o comunicare completă, în care acestea reprezintă o parte de propoziție; de exemplu, „mă duc în Zăvoiul de la Brăiescu”, unde *Zăvoiul de la Brăiescu* este o unitate complexă (perifrază) cu funcție de parte de propoziție (complement). De raportul dintre componentele unităților complexe (*Zăvoiul de la*

Brăiescu – perifrază, *Zăvoiul lui Brăiescu* – sintagmă determinativă analitică cu determinant personal) se ocupă sintaxa internă.

Există câteva elemente care prezintă un interes deosebit în analiza sintaxei externe a toponimelor din zona la care ne referim: principalele prepoziții folosite cu verbe de mișcare, articularea sau nearticularea toponimului precedat de prepoziție, folosirea genitivului sintetic sau analitic. Pentru observarea principalelor prepoziții înregistrate în toponimia acestei zone s-au ales verbele de mișcare pentru că sunt utilizate frecvent cu toponime. Contextele sintactice sunt de obicei aceleași, ele fiind rezultatul unor întrebări-șablon. Principalele prepoziții folosite cu verbe de mișcare sunt:

– *la*: „mă duc la Siret”, „mă duc la Fântâna de la Imașul Onișcănenilor”, „mă duc la Podul Vrâncencii”, „mă duc la Zăvoiul de la Brăiescu”, „mă duc la Budăi la Aldești”, „ajung la Ulița Brăieștilor”, „mă duc la Sohodor”, „mă duc la Buhleoia”;

– *în*: „mă duc în Prund”, „mă duc în Prund la Brăiescu”, „intru în Balta de la Brăiescu”, „nu te scâlda în Hulboana de sub Icușești”, „intru în Vadul de la Brăiescu”, „s-a înecat în Dolia de la Costică Candet”, „intru în Iazul de la Aldești”, „urc în Deal la Aldești”, „mă duc în Valea Micleștii”, „mă duc în Zăvoiul de după Sat”, „mă duc în Poiana de la Batardou”, „mă duc în Șerbănești”, „ajung în Cărarea de pe Hat la Grădinaru”, „stau în Ulița lui Alec Rusu”;

– *pe*: „mă urc pe Malul de la Ioniță”, „mă duc (la pescuit) pe Canal”, „mă duc pe Sohodor”, „mă duc pe Median”, „merg pe Drumul de sub Pădure”, „mă urc pe Dealul de la Munteni”;

– *din*: „ies din Siret”, „iau apă din Siret”, „vin din Prund de la Muraru”, „ies din Gârla de la Marin”, „l-au scos din Bulboana de sub Icușești”, „vin din Cotul Popii”, „cobor din Dealul Muntenilor”, „vin din Valea Micleștii”, „vin din Predoaia”, „vin din Zăvoiul de la Podul Vechi”, „vin din Han”;

– *de la*: „vin de la Budăile de la Aldești”, „vin de la Balta lui Morțun”, „vin de la Fântâna Tămboaicii”, „vin de la Ureche”, „vin de la Colonel”, „vin de la Grădină”, „vin de la Bârjoveni”;

– *de pe*: „cobor de pe Malul de la Rusu”, „cobor de pe Dealul Vrâncencii”, „vin de pe Bălătău”, „vin de pe drumul de la Sohodor”, „vin de pe Ulița Alboaicii”, „vin de pe Cărarea Bisericii”, „vin de pe Prundul de la Brăiescu”;

– *de sub*: „mă duc să iau lut de sub Stâncă la Ioniță”;

– *de după*: „vin de după Dig”, „vin de după Sat”, „vin de după Școală”;

– *până la*: „mă duc până la Șerbănești”, „mă duc până la Fântâna de la Ion Țuțu”.

Se întâlnesc și cazuri în care se observă folosirea unor prepoziții în contexte speciale: de exemplu, propoziția „Du-te-n hulboană!”, care are înțelesul unei imprecății (= „Du-te și te-neacă!”), sau perifraza *Devale-n Zăvoi*, care, precedată de prepoziția *de*, apare sub forma „vin de devale-n Zăvoi” (cf. Eminescu, „De din vale de Rovine”), echivalentă cu „vin din Zăvoi”.

Se remarcă în sistemul prepozițional al toponimelor pe care le analizăm numeroase alternanțe ce pot fi grupate astfel:

- *în/la*: de exemplu, în enunțul „mă duc *în/la* Zăvoiul de la Brăiescu”, prepoziția *în* exprimă trăsătura semantică [+ pătrundere], în timp ce *la* arată că toponimul este punctul ce trebuie atins, exprimând direcția (prepoziția *în* este mai concretă, mai precisă, în timp ce *la* este foarte generală).

Prepoziția *în* poate alterna cu prepozițiile *la* și *pe* în enunțuri precum: „mă duc *în* Buhleoia/la/pe Buhleoia”, în care exprimă ideea de „în cuprinsul, în zona”. Alt exemplu: „mă duc *la/pe* Canal”. Prepoziția *pe* poate avea și un alt înțeles în afara celui deja menționat („în cuprinsul, în zona”), și anume „deasupra”: „mă urc *pe* Dealul de la Aldești”.

Cele două înțelesuri ale prepoziției *pe* se reflectă și în alte alternanțe ca, de exemplu:

- *de la/de pe*: „vin *de la/de pe* Bălătău” („vin de la bucata numită Bălătău/vin din zona Bălătău”). Acestea alternează și cu *din*: „vin *din* Bălătău”;

- *din/de pe*: „cobor *din* Dealul Muntenilor/*de pe* Dealul Muntenilor”.

În enunțul „vin *din/de* la Zăvoiul de după Sat” apare alternanța între prepoziția *din*, care arată ieșirea dintr-un spațiu bine delimitat, și prepoziția *de la*, care indică punctul de plecare, de exemplu, în drumul către casă.

Din punct de vedere statistic, predomină prepozițiile *în*, *la* și *de la*, care precedă toponimele din enunțuri conținând verbe de mișcare. Mai rar sunt întâlnite și prepozițiile *ca de sub*, *de după*, *până la*.

În ceea ce privește articularea sau nearticularea toponimului precedat de prepoziție, am putut constata faptul că structurile toponimice complexe sunt supuse unei duble tendințe:

a) de menținere a determinatului entopic în forma articulată chiar când este precedat de prepoziție: „urc *pe* Dealul de la Aldești”, „ajung *la* Podul Vrâncencii”, „mă duc *la* Budăile de la Aldești”, „vin *din* Poiana lui Moș Tăchiță”, „vin *de la* Stâna lui Goșman”, „mă duc *la* Fântâna Națională”, „ajung *la* Cărearea Bisericii”;

b) de nearticulare a determinatului entopic, precedat de prepoziție: „urc *pe* deal *la* Aldești”, „ajung *la* budăi *la* Aldești”, „mă duc *la* adăpătoare *la* Bodancea”, „mă duc *la* iaz *la* Aldești”. În acest caz, determinatul nu mai este un nume propriu, ci un nume comun, un apelativ, și de aceea trebuie scris cu literă mică.

Astfel, toponimia minoră oscilează între un stadiu preconstituitiv (în care poziția unui loc este aproximată cu ajutorul unor apelative) și stadiul constituit (în care apelativul devine nume propriu prin articulare). Oscilația privește doar perifrazele, nu și sintagmele determinative, în care determinatul este permanent articulat: *Dealul de la Aldești* → „mă urc *în* deal *la* Aldești” (perifrază); *Dealul Aldeștilor* → „mă urc *pe* Dealul Aldeștilor” (sintagmă determinativă atributivă);

Malul la Ioniță → „mă duc la mal la Ioniță” (perifrază); *Malul lui Ioniță* → „mă duc la Malul lui Ioniță” (sintagmă determinativă atributivă); *Ulița de la Biserică* → „mă duc la ulița la Biserică” (perifrază); *Ulița Bisericii* → „mă duc pe Ulița Bisericii” (sintagmă determinativă atributivă); *Zăvoiul de la Muraru* → „mă duc în zăvoi la Muraru” (perifrază); *Zăvoiul lui Muraru* → „mă duc în Zăvoiul lui Muraru” (sintagmă determinativă atributivă). Așadar, un toponim precedat de prepoziție este întotdeauna articulat atunci când este exprimat printr-o sintagmă determinativă sintetică sau analitică („stau pe Ulița Roșeștilor”, „mă duc în Balta Bănoaiei”, „mă duc la Plopii Borșănoaiei”, „vin din Ulița Bisericii”, „iau apă de la Fântâna lui Goșman”, „ajung în Cotul lui Floareș” etc.) sau printr-o sintagmă adjectivală („merg pe Șoseaua Națională”, „mă duc la Podul Vechi”, „iau apă din Fântâna Națională” etc.).

Toponimele precedate de prepoziție, exprimate prin perifraze, pot fi atât articulate, cât și nearticulate (în ultimul caz determinatul devenind nume comun, apelativ): „mă duc pe prund la Brăiescu” – „mă duc pe Prundul de la Brăiescu”; „vin de la budăi de la Aldești” – „vin de la Budăile de la Aldești”; „vin de la fântână de la Ion Radu” – „vin de la Fântâna de la Ion Radu”; „mă duc în poiană la Batardou” – „mă duc în Poiana de la Batardou” etc. Se poate constata că articularea sau nearticularea formațiilor toponimice depinde de tipul toponimelor și chiar de prepozițiile cu care sunt folosite. Când este vorba de toponime simple, sistemul românesc popular obligă la nearticulare dacă acestea sunt precedate de prepoziție: „mă duc la Siret”, „vin din Prund”, „vin de pe Sohodor”, „merg pe Dig”, „vin din Răzoale”, „vin din Șurini”, „mă duc la Cârliși”, „vin din Vidrașcu”. Regimul principalelor prepoziții folosite cu verbele de mișcare, ca și problema articulării sau a nearticulării toponimelor precedate de prepoziție au legătură directă cu funcția sintactică de circumstanțial de loc pe care un toponim o poate îndeplini în propoziție.

Din punctul de vedere al sintaxei externe a toponimelor interesează, de asemenea, și studierea formei toponimelor la cazul genitiv, care presupune și studierea funcției lor de *atribut*, exprimat sintetic („în marginea Prundului de la Brăiescu”) sau analitic („în margine la Prundul de la Brăiescu”).

Genitivul sintetic apare atunci când determinantul atributului toponimic este articulat: „beau din apa Siretului”, „am ajuns în marginea Bălătăului”, „am băut din apa Fântâniei de la Ion”, „m-am scăldat în apa Gârlii de la Brăiescu”, „am ajuns în vârful Dealului de la Munteni”, „am ajuns în marginea Buhleoaiiei”, „se joacă pe marginea Medianului”, „am ajuns în mijlocul Drumului de sub Pădure”, „merg pe mijlocul Uliței lui Alec Rusu”, „vin pe mijlocul Căării de pe Hat la Grădinaru”.

Genitivul analitic este utilizat atunci când determinatul atributului toponimic este nearticulat: „am ajuns în margine la Valea Mărinii”, „am ajuns în vârf la Dealul de la Munteni”, „ajung în margine la Zăvoiul de după Sat”, „ajung în

margine la Răzoale”, „am ajuns în margine la Poiana lui Moș Tăchiță”, „se joacă pe margine la Median”, „ajung în margine la Grădina de la Duruitoarea”. Este vorba, însă, de o tendință, și nu de o regulă, pentru că genitivul analitic poate apărea și după un determinat nominal articular: „am băut din apa de la Budăile de la Aldești”, „am văzut acoperișul de la Stâna lui Goșman”, „am ajuns în margine la Bodancea”.

Pe baza exemplurilor date se remarcă o preferință a sintaxei populare pentru genitivul analitic în defavoarea formelor sintetice, fapt care se înscrie în tendința generală a vorbirii populare de a refuza literarizarea sintaxei, observabilă mai ales la vorbitorii mai tineri.

Răspunsurile la întrebările de sintaxă din cursul anchetei directe, pe teren, au permis sesizarea unor fluctuații ale structurilor toponimice (pentru același referent s-au obținut, în unele cazuri, mai multe forme: sintagme determinative sau apozitive, perifraze etc.)

C. Sinonime și echivalente toponimice

1. **Sinonime toponimice** sunt acele toponime care uzează de lexeme diferite pentru a desemna același obiect. Ele fie apar în cadrul aceleiași comunități, fie sunt folosite de comunități diferite (de pildă de localnici și de vecinii din alt sat). Exemple:

– În *Han* și *La Șosea*. Sinonimia se explică prin caracterul relativ recent al celui de al doilea toponim (*La Șosea*), astfel încât acesta nu a reușit să se generalizeze. Hanul care a dat numele acestei părți de sat nu mai este, dar s-a păstrat ca reper antropic în toponimie (fenomen de demotivare toponimică).

– *Cotul Grosului* și *Corduneni*. *Cotul Grosului* este numele vechi al satului *Corduneni*, oiconim motivat de venirea în zonă a unor familii din satul Cordun (Bucovina) sau din satul Cordun de lângă Roman.

– *Drumul Beldimanilor* și *Ulița Țiganilor*. Cele două toponime sunt sinonime, cel de al doilea funcționând în registru peiorativ.

– *Ulița Roșestilor* și *Ulița Piraților*. Cel de-al doilea toponim pleacă de la porecla ce s-a dat familiilor Roșu („Pirați”).

– *Ulița de la Crăciun* și *Drumul lui Toică*. Și această sinonimie se explică pe baza poreclei celui ce a dat numele acelei ulițe („lui Gheorghe Crăciun i se zice și Toică”²⁶).

2. **Echivalente (morfo)sintactice** sunt formațiile toponimice dezvoltate de la același lexem (determinant) prin procedee gramaticale diferite. Sunt morfologice echivalențele între singular și plural (*Dealul Aldeștilor* și *Dealul Aldeștiului*) sau

²⁶ Explicație dată de informatori.

între nominativul articulat și genitiv, mai ales în limba veche (*Aldeștii* și *Satul Aldeștilor*). Asemenea echivalente denotă o instabilitate denominativă caracteristică toponimelor relativ recente în care forma numelui nu s-a fixat încă. De regulă, echivalentele pot fi sesizate pe baza răspunsurilor la întrebările de sintaxă din chestionarul cu care s-a lucrat în ancheta de la Filipești.

Pentru toponimul *Dealul de la Aldești*, aceste întrebări au scos în evidență o multitudine de forme echivalente. La întrebarea „Cum zici că te urci acolo?”, s-a răspuns: „Mă urc pe *Dealul de la Aldești/Dealul Aldeștiului/Dealul Aldeștilor*”, „Mă urc în *Deal la Aldești*”.

Se poate constata existența formelor toponimice diferite ce trimit la același referent:

– *Dealul Aldeștilor/Dealul Aldeștiului* – sintagmă atributivă, sintetică, cu determinant substantival în cazul genitiv, la singular și la plural, obținută ca răspuns și la întrebarea: „Mă urc... unde?”. *Dealul Aldeștilor* reprezintă forma populară normată, canonică, în timp ce *Dealul Aldeștiului* este o inovație populară reflectând tendința de trecere la singular a oronimelor la plural;

– *Dealul de la Aldești* – perifrază în care elementul de relație între determinant și determinat este prepoziția (*de*) *la*. Este o construcție populară liberă, perifrastică, obținută ca răspuns și la întrebarea „Cum spui: cobor... de unde?”;

– *Dealul la Aldești* – perifrază având ca element de relație prepoziția *la*. Este o formă populară liberă, perifrastică.

La întrebarea „Ce nume au dealurile?” s-a răspuns *Dealul Aldești*, care este, după cum arătam mai sus (vezi 2.1), o sintagmă apozitivă cu determinantul personal în cazul nominativ, nearticulat și care reprezintă forma oficială.

Pentru toponimul *Malul lui Ioniță*, la întrebarea „Cum zici că te duci acolo?” s-a răspuns cu formele echivalente „Mă duc la *Malul lui Ioniță/Malul de la Ioniță*”. În acest caz se observă existența a două forme toponimice diferite, dar echivalente, pentru că se realizează cu aceleași lexeme și trimit la același referent:

– *Malul lui Ioniță* – sintagmă determinativă analitică, obținută și ca răspuns la întrebarea „Cum se numesc malurile?”. Forma de genitiv a determinantului („[al] lui Ioniță”) are o funcție locală și nu una posesivă;

– *Măul de la Ioniță* – perifrază realizată cu ajutorul prepoziției *de la*; este obținută ca răspuns dat de un alt informator, la aceeași întrebare, sau chiar de același informator, în momente diferite ale anchetei.

La întrebarea „Am ajuns în marginea... cui?”, s-a înregistrat răspunsul „Am ajuns în marginea *Malului la Ioniță*”, unde forma *Malul la Ioniță* este o perifrază.

Este de remarcat faptul că formele perifrastice *Malul de la Ioniță/Malul la Ioniță* (construite cu prepoziții ce au sens de localizare) sunt echivalente cu o sintagmă determinativă analitică, *Malul lui Ioniță*, unde genitivul are, de asemenea, funcție locală.

La întrebarea „De unde vii?” s-a răspuns: „Vin de la *Fântâna lui Ion Țuțu*” sau „Vin de la *Fântâna de la Ion Țuțu*”, unde forma *Fântâna lui Ion Țuțu* (sintagmă determinativă analitică cu genitivul posesiei – fântâna este la poarta curții lui Ion Țuțu, este a lui) a fost dată și ca răspuns la întrebarea „Apa... cui?”. Din nou apare ilustrată echivalența între o formă sintagmatică și forma perifrastică a aceluiași toponim.

Faptul că unele formații toponimice nu sunt stabile este relevat și de răspunsurile privind întrebarea „Mijlocul... cui?”, pentru toponimul *Drumul Bisericii* („mijlocul *Drumului Bisericii*”, „mijlocul *Drumului de la Biserică*”) sau pentru toponimul *Ulița Brăieștilor* („mijlocul *Uliței Brăieștilor*” sau „mijlocul *Uliței de la Brăiescu*”, „mijlocul *Uliței la Brăiescu*”).

Un alt exemplu de echivalență îl constituie formele toponimului *În Prund* și *Prundul Mare*, unde construcția prepozițională este echivalentă cu sintagma determinativă adjectivală. Prima se justifică prin tendința de economie lingvistică și pentru că este vorba de singurul prund (care este și mare) la Siret, din apropierea satului Hârlești (com. Filipești), ceea ce motivează circulația ambelor forme.

Toate aceste forme echivalente denotă variabilitatea construcțiilor în funcție de contextul vorbirii și mobilitatea toponimiei minore, încă nefixată în forme stabile, cel puțin pentru unele elemente ale sistemului toponimic al zonei anchetate (deoarece vizează doar unele denumiri).

D. Concluzii

În lucrarea de față am plecat de la clasificarea lingvistică a toponimelor, precizând cele două tipuri fundamentale (*toponime descriptive* și *toponime personale*), fiecare având mai multe subcategorii (*toponime simple, derivate, sintagme, compuse și perifraze*).

În cercetarea *sintaxei externe*, ne-am concentrat atenția asupra studiului principalelor prepoziții folosite cu verbe de mișcare (evidențiind astfel funcția de complement circumstanțial de loc a toponimelor); se remarcă predominarea prepozițiilor *la* și *de la*, precum și folosirea unor prepoziții care apar rar pe lângă verbele de mișcare folosite în întrebările adresate subiecților (de exemplu, *a veni*), cum ar fi prepoziția *după*. Apoi, în privința articulării sau a nearticulării toponimelor precedate de prepoziție, am putut constata utilizarea articulată a tuturor toponimelor, mai puțin a celor simple. Am avut în vedere și folosirea genitivului analitic sau sintetic; sintaxa populară preferă genitivul analitic, evitându-l pe cel sintetic, mai dificil de folosit în enunțuri.

Se observă o predominare netă a sintagmelor și a perifrazelor, ceea ce relevă faptul că în mediul rural se utilizează formații toponimice cu un grad de abstractizare mai redus, preferându-se forme care fac trimiteri clare la diferiți referenți.

Sinonimele întâlnite nu sunt prea numeroase, necreându-se confuzii în ceea ce privește desemnarea obiectelor; majoritatea sinonimelor se datorează, de exemplu, coexistenței între forma numelor de persoană cunoscute de toți și porecle. *Echivalentele* sunt mai numeroase, fapt ce demonstrează o instabilitate denominativă, caracteristică mai ales pentru toponimele relativ recente, în care forma numelui nu s-a fixat încă.

ÉLÉMENTS DE SYNTAXE ET DE SYNONYMIE EN TOPONYMIE (FILIFEȘTI, BACĂU)

RÉSUMÉ

Dans ce travail on est parti de la classification des toponymes, précisant les deux types fondamentaux (*les toponymes descriptifs* et *les toponymes personnels*), chacun ayant plusieurs sous-catégorisations (*des toponymes simples, des dérivés, des syntagmes* et *des périphrases*).

Dans la recherche de la *syntaxe externe* l'auteur a envisagé l'étude des principales prépositions utilisées avec des verbes de mouvement (mettant en évidence de cette manière la fonction syntaxique de circonstanciel de lieu des toponymes); on remarque la prédominance des prépositions *la* et *de la*, et l'utilisation de certaines prépositions qui apparaissent rarement à coté des verbes de mouvement utilisés dans les questions adressées aux sujets (*a veni* «venir», par exemple), telle la préposition *după*. L'auteur a été intéressé aussi par l'articulation ou la non-articulation des toponymes précédés par une préposition, constatant l'utilisation articulée de tous les toponymes, sauf des toponymes simples. La syntaxe populaire préfère le génitif analytique en évitant le génitif synthétique qui est plus difficile à utiliser dans des énoncés.

On remarque une prédominance nette des syntagmes et des périphrases, ce qui relève le fait que le milieu rural utilise des formations ayant un degré d'abstractivité plus réduit, parce qu'on préfère les formes qui renvoient à des référents différents.

L'auteur observe aussi que les synonymes rencontrés ne sont pas trop nombreux, il n'y a pas des confusions en ce qui concerne la désignation des objets; la majorité des synonymes sont dus à la coexistence entre la forme, par exemple, des noms de personnes connus par tous et les surnoms. Les équivalents sont plus nombreux, ce qui démontre une certaine instabilité dénomminative caractéristique surtout pour les toponymes relativement récents, dont la forme n'est pas encore fixée.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”
Iași, str. Codrescu, nr. 2